МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УКРАЇНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ МИХАЙЛА ДРАГОМАНОВА
Історичний факультет
Кафедра історії та етнології України

Борисенківські читання

Збірник тез ІІІ Всеукраїнської наукової конференції
м. Київ, 21 листопада 2025 року

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УКРАЇНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ МИХАЙЛА ДРАГОМАНОВА
Історичний факультет
ЦЕНТРАЛЬНОУКРАЇНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ВИННИЧЕНКА
Факультет психології та історії
ЖИТОМИРСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА
Факультет історії, права та публічного управління
ВІННИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ МИХАЙЛА КОЦЮБИНСЬКОГО
Факультет історії і міжнародних відносин
УМАНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ПАВЛА ТИЧИНИ
Історичний факультет
ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ЖИТОМИРСЬКА ПОЛІТЕХНІКА»
Факультет національної безпеки, права та міжнародних відносин

ЗБІРНИК ТЕЗ

ІІІ Всеукраїнської наукової конференції

«БОРИСЕНКІВСЬКІ ЧИТАННЯ»

21 листопада 2025 року

м. Київ

Київ – 2025

УДК 94(477+100)+37.016:94]:005.745
Б82

«Борисенківські читання»: Збірник тез ІІІ Всеукраїнської наукової конференції (Київ, 21 листопада 2025 року). Київ : Вид-во УДУ імені Михайла Драгоманова, 2025. 275 с.

Матеріали конференції містять тези доповідей учасників ІІІ Всеукраїнської наукової конференції «Борисенківські читання». Тематика конференції охоплює дослідження з актуальних проблем історії України та етнології, всесвітньої історії та міжнародних відносин, а також методики та методології історії.

Збірник призначений для широкого кола науковців, студентів, аспірантів, викладачів та усіх, хто цікавиться історією.

Рекомендовано до друку Вченою радою історичного факультету Українського державного університету імені Михайла Драгоманова (протокол № 5 від 18 грудня 2025 р.)

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:
Тетяна МЕЛЕЩЕНКО – кандидатка історичних наук, професорка
Світлана ВІЗЕР – кандидатка історичних наук, доцентка
Ірина ТЕЛЕГУЗ – кандидатка історичних наук, доцентка
Ольга ПЕРЕПЕЛЮК – докторка філософії (Історія та археологія), доцентка
Тамара БАККА – кандидатка педагогічних наук, доцентка

Упорядники:
Світлана ВІЗЕР – кандидатка історичних наук, доцентка
Ірина ТЕЛЕГУЗ – кандидатка історичних наук, доцентка

Технічне оформлення:
Світлана ПОХИЛЬ

Рецензенти:
Михайло ЖУРБА – доктор історичних наук, професор
Олексій САВЧЕНКО – кандидат історичних наук

Тези подано в авторській редакції, автори матеріалів несуть відповідальність за подану інформацію, достовірність наведених фактів та посилань у текстах. Точки зору авторів публікацій можуть не збігатися з поглядами редакційної колегії.

ISBN 978-966-931-345-4

© Український державний університет імені Михайла Драгоманова, 2025

НОВА УКРАЇНСЬКА ШКОЛА 1941 РОКУ – СИСТЕМА ВИХОВАННЯ І НАВЧАННЯ

Левченко Юрій,
кандидат історичних наук, головний бібліограф
Відділу інформаційно-бібліографічної роботи
Наукової бібліотеки Українського державного
університету імені Михайла Драгоманова
м. Київ

Анотація. Розкривається становище освіти в місті Києві на початку німецької окупації, у період з жовтня 1941 по січень 1942 року. Встановлено, що у цей період німецький вплив на освіту був мінімальний, тому київські освітяни під впливом ідеї мельниківської ОУН створення нової очищеної від більшовизму освіти, розробили концепцію нової української школи ґрунтованої на основі народної педагогіки та вивченні національної історії, культури та літератури.

Ключові слова: німецька окупація, Київ, органи управління, ОУН(м), освіта, нова українська школа.

19 вересня 1941 р. Київ був зайнятий німецькими військами, а 23 вересня перейшов у зону відповідальності тилового району групи армій «Південь». Владу в місті перейняла 195 польова комендатура 454 німецької охоронної дивізії 6 німецької армії. Військова влада була зосереджена на виконанні воєнних завдань – просуванні фронту на схід і забезпечені військових потреб. Ґрунтовніша організація управління залишалась для цивільної адміністрації. Після захоплення Києва з ініціативи похідної групи ОУН(м) утворилась Міська управа, яка зуміла зорганізувати навколо себе патріотично налаштовану частину київської інтелігенції. Вона репрезентувала себе як орган самоврядування місцевого населення, мета якого – відновлення нормального життя міста [1, с. 30-32]. Німецька військова влада визнала Міську управу та маже не втручалась в її діяльність. Завдяки діяльності управи, в перші місяці окупації відновлюється культурне і наукове життя Києва: поновлюється діяльність Української академії наук, Будинку вчених, університету, інститутів; відкриваються технікуми, гімназії, школи; створюються Всеукраїнська вчительська спілка, Спілка письменників, Товариство художників й архітекторів, Музей-архів переходової доби; відновили діяльність – опера, оперета, театри, кінотеатри, вар'єте, бібліотеки; видавалась газета «Українське Слово»; відновились богослужіння у церквах [2, с. 32-35; 3, с. 163-164].

Впродовж жовтня-грудня 1941 р. на стан освіти в Києві активно впливали публікації з освітньої тематики газети «Українське слово», що відкрито пропагувала ідею відновлення Української держави. У свою чергу, освітні

публікації критикували радянську шкільну освіту та проголошували ідею створення нової української школи, яка має виховувати у дітях національну свідомість. Так, в одній зі статей вказувалось: «ми повинні енергійно стати до будівництва нової української школи на основі розвитку національної свідомості, любові до своєї країни, народу, культури і побуту та справжньої науки. Нова школа мусить виховувати молодь на героїчних традиціях українців, мусить виховувати лицарів, достойних наших предків» [4, с. 4]. Для цього передбачалось створити нову систему національного виховання та методологію викладання навчальних предметів. Для створення школи яка за змістом і формою буде українською та виховуватиме національно свідомих громадян, її основою проголошувалось викладання релігії, історії України, української літератури та культури [5, с. 3; 6, с. 3]. Київські освітяни розробили на її основі систему освіти: нижча освіта – народні (що скрадатимуться з 1-7 класів) та ремісничі (що надають початкові знання з ремісничої справи) школи; середня освіта – чоловічі та жіночі гімназії (що відповідає 8-10 класам), фахові школи з окремих галузей (що надають ґрунтовну фахову освіту); вища освіта – академії, університети, інститути (терміном навчання 3-5 років, для підготовки до громадської, професійної та наукової діяльності) [7, с. 4; 8, арк. 63-64].

Збереглись звіти освітян про навчання у школах Києва з 4 листопада по 12 грудня 1941 року, де відбулось впровадження нової української школи. Так, директор 25 школи звітував: «однією з позитивних сторін в роботі школи було прищеплення учням любові і поваги до нової української школи, ввічливе ставлення до вчителів, святість і повага на молитві до ікон, відвідування церкви. Любов до українських пісень, в яких учні приймали жваву участь» [9, арк. 12]. Більше інформації подає інспектор відділу культури та освіти Подільського району м. Києва: «атмосфера в школі, взаємовідносини поміж учителями та учнями стали зовсім іншими... Хоч наш учень вимагає ще багато роботи над собою, але вже на початку не було тієї розв’язаності, розхристаності, що їх спостерігалось у совєтській школі. Діти глибоко відчули зміну у структурі нової школи, до якої вони поставилися з повагою й пошаною; вони пожадливо вловлювали нові моменти національного виховання, української культури. Учителі теж щиро почали працювати в рідній школі на рідну національну справу. Зріс авторитет учителя і коли школа працювала повністю, то можна було б ще багато чого зробити щодо перевиховання наших дітей у новому дусі» [9, арк. 9]. Однак, у квітні 1942 року керівник Відділу культури і освіти на засіданні Міської управи вказав, що у той період впровадженню нової української школи перешкоджали: відсутність відповідних підручників, навчальних програм та чітких методичних настанов щодо виховання дітей [8, арк. 22].

Попри те, що у жовтні Київ перейшов до управління німецької цивільної адміністрації, лише у листопаді були створені німецькі органи цивільного управління – міський і генеральний комісаріати. 20 листопада «Українське слово» повідомило киян про введення цивільної адміністрації та створення Райхскомісаріату «Україна». Ще пізніше – 14 грудня було повідомлено про передання м. Київ цивільному управління. Становлення німецьких органів цивільного управління припало на початок репресій проти представників мельниківського руху ОУН в Києві: 13 грудня арешт редакції «Українського слова», а в грудні 1941 – січні 1942 років «очищення» Міської управи. Тому, коли в січні 1942 р. з'явились перші офіційні німецькі освітні розпорядження працівники відділу культури та освіти Міської управи були вимушені адаптувати до них ідею нової української школи, обмеживши її застосування виключно у навчально-виховній сфері.

Список джерел та літератури

1. Костючок О. Створення і структурна побудова Київської міської управи за часів німецької військової адміністрації. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: Історія*. 2010. Вип. 100. С. 30-34.

2. Заболотна Т. Культурне та побутове життя киян (1941–1943 рр.). *Київ очима ворога: дослідження, документи свідчення* / редкол. Л. В. Легасова. Київ, 2012. С. 29-37.

3. Гайович Федір. Київ у жовтні 1941. *На зов Києва. Український націоналізм у ІІ світовій війні* / ред. К. Мельник, О. Лащенко, В. Верига. Торонто; Нью-Йорк, 1985. С. 163-164.

4. Учитель. Викоренити більшовицьку систему виховання з школи! *Українське слово*. 1941. Ч. 22. (3 жовтня). С. 4.

5. Воля М. Початок навчання в загальних школах. *Українське слово*. 1941. Ч. 49. (5 листопада). С. 3.

6. Пришба. Чергові питання в роботі української національної школи. *Українське слово*. 1941. Ч. 73. (3 грудня). С. 3.

7. Завдання культурно-освітньої роботи. *Українське слово*. 1941. Ч. 29 (12 жовтня). С. 4.

8. Державний архів Київської області (далі – ДАКО). Ф. Р-2412. Оп. 2. Спр. 175. 119 Арк.

9. ДАКО. Ф. Р-2412. Оп. 2. Спр. 90. Арк. 16.